

prof. dr hab. inż. arch. Marek Pabich
Politechnika Łódzka
Instytut Architektury i Urbanistyki
Al. Politechniki 6, 90-924 Łódź

Łódź, 22.10.2024 r.

Recenzja pracy doktorskiej

mgr inż. arch. Pauliny Lis-Meldner

Tożsamość przez materiał – rodzime materiały jako tworzywo współczesnej architektury

zamieszkiwania, na przykładach z wybranych europejskich obszarów górskich

napisanej pod kierunkiem promotora

prof. dr hab. inż. arch. Konrada Kuczy-Kuczyńskiego

Recenzja została wykonana na zlecenie profesor dr hab. inż. arch. Krystyny Solarek, Przewodniczącej Rady Naukowej Dyscypliny Architektura i Urbanistyka na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej (pismo z dnia 20.09.2024 roku).

Podstawa prawna:

Art. 179 ustawy z dnia 3 lipca 2018 r. Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2018 r. poz. 1669 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki, Dz. U. nr 65 poz. 595 z dnia 14 marca 2003 roku z późniejszymi zmianami.

Ustawa o Szkolnictwie Wyższym Dz. U. z 2011r. nr 84, poz. 455, nr 112, poz. 654 z 2012r. poz. 1544 z dnia 18 marca 2011 roku z późniejszymi zmianami.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 15 stycznia 2004 r. w sprawie szczegółowego trybu przeprowadzania czynności w przewodach doktorskim i habilitacyjnym oraz w postępowaniu o nadanie tytułu profesora (Dz. U. z 2004 r., Nr 15 poz. 128 z późn. zm.).

Przedstawiona do recenzji praca zawarta jest na 513 stronach. Zasadniczy tekst został podzielony na dwie części poprzedzone Wstępem, po których została umieszczona bibliografia, spis tabel i ilustracji oraz aneks. Rozprawa powstała jako rezultat wnikliwych studiów i kwerend prowadzonych konsekwentnie przez wiele lat, co znalazło odzwierciedlenie w podjętej tematyce pracy doktorskiej. Wszystkie z omówionych obiektów Autorka zna z autopsji. Jest to niezbędne w przypadku opracowań, których tematyka dotyczy nie tylko problemów funkcjonalnych i konstrukcyjnych. W tym przypadku istotną rolę odgrywa miejsce, w którym wzniesiono obiekty, a także materiał, estetyka i symbolika architektury.

Najciekawsze prace naukowe w obszarze architektury rodzą się z pasji. Takie teksty pokazują nie tylko istotę badanego zagadnienia, ale także indywidualne spojrzenie autora, który dzięki pasji potrafi pełniej i głębiej wyrazić swoje myśli. Tak jest w przypadku przedstawionej do recenzji rozprawy doktorskiej Pauliny Lis-Meldner. Autorka już na wstępie odwołuje się do wielkiej fascynacji górami i związanej z nimi przyrody, a także do specyfiki architektury związanej z górami. Zamiłowanie Autorki do gór można dostrzec w sposobie narracji, metodzie opisów i w indywidualnym ujęciu wielu zagadnień. Dzięki temu tekst czyta się z zainteresowaniem, a każda kolejna strona ujawnia to wyjątkowe traktowanie tematu. Obraz piękna architektury regionalnej, które dostrzega Doktorantka jest jednak często zmaćony wieloma współczesnymi obiektami pozornie odwołującymi się do tradycji lub odcinającymi się od swojej lokalizacji. Budynkami, które nie tworzą już, jak w dawnej architekturze, jedności i integralnej całości. Zjawisko to określa mianem „teatralizacji” górskiego krajobrazu kulturowego. Spostrzeżenia te konfrontuje z uważną obserwacją i analizą metod podtrzymywania ciągłości kultury budowania. Odwołuje się do tożsamości architektury postrzeganej poprzez tworzywo i sposób jego wykorzystania. Zatem reprezentuje odmienne podejście niż w większości opracowań dotyczących zagadnienia tożsamości, w których autorzy skupiają się na aspektach formalnych. To indywidualne podejście do poruszanych zagadnień okazało się niezwykle trafne, gdyż pozwoliło na analizę dwóch niezależnych obszarów górskich: polskiego łuku Karpat i wybranych obszarów alpejskich (Vorarlberg w Austrii i Gryzonia w Szwajcarii). Wybrane do badań obiekty zostały wzniesione na przestrzeni ostatnich czterech dekad. Postawione w pracy pytania badawcze odwołujące się do rodzimych materiałów, ich sposobów użycia i roli w budowaniu tożsamości lokalnej pomogły zrozumieć procesy, które obecnie zachodzą w budownictwie na omawianych terenach.

Metodologia badań naukowych oparta została na ujęciu filozoficznym odbioru architektury, której tożsamość postrzegamy przez rodzimy materiał. Paulina Lis-Meldner odwołała się do fenomenologicznego ujęcia zagadnienia i metod badawczych stosowanych między innymi przez Christiana Norberga-Schulza oraz filozoficznego spojrzenia Martina Heideggera. W opracowaniu odnoszącym się do zagadnienia tożsamości, które wiąże się z emocjami, postrzeganiem i odczuwaniem wykorzystano narracyjną metodę badań, odnoszącą się do doświadczeń naszych zmysłów i emocji. Metoda ta stworzona i upowszechniona przez Annę Marię Wierzbicką znalazła tutaj swoje właściwe zastosowanie. Jest nią podejście holistyczne, odwołujące się do wielu dyscyplin, z poziomu których dokonuje się analizy obiektów i materiałów wykorzystanych w trakcie budowy. Umożliwiło to przebadanie potencjału narracyjnego materiałów uznanych za rodzime w kontekście zagadnienia tożsamości. Istotne znaczenie w tych badaniach miało miejsce narracji, potraktowane jako relacja obiektu do otoczenia, został wzięty pod uwagę czas i kontekst narracji, cel narracji oraz analiza poglądów twórców narracji. Autorka wykorzystwała niezwykle cenne i wiele wnoszące do rozważań swoje rozmowy z architektami na temat analizowanych obiektów. To wielka zaleta pracy, gdyż Autorka nie tylko opiera się na wizji lokalnej, materiałach źródłowych,

ale poznała twórców, których mogła zapytać o interesujące ją zagadnienia. Metoda narracyjna została dobrze wykorzystana w przeprowadzonych analizach, gdyż Doktorantka poszukując relacji zachodzących pomiędzy materiałem, tożsamością i zamieszkiwaniem odwołuje się do *spojrzenia w głąb*, czyli metody poznania określonej tak przez F. L. Wrighta. Dzięki temu cały proces badawczy został prawidłowo przeprowadzony wykazując słuszność postawionej na początku opracowania tezy mówiącej, że *Integralność w zastosowaniu rodzimych materiałów, rozumianych jako narzędzie spójnej i adekwatnej narracji znaczeniowej, stanowi wartość i buduje tożsamość współczesnej architektury zamieszkiwania europejskich obszarów górskich*.

Autorka, odmiennie niż większość badaczy, nie skupiła się jedynie na ocenie aspektów formalnych architektury. Koncentrując się na relacji *tożsamość – materiał – zamieszkiwanie*, dążyła do znalezienia odpowiedzi, która zdefiniuje *warunki niezbędne do tego, aby rodzime materiały pełniły rolę nośnika tożsamości we współczesnej architekturze zamieszkiwania obszarów górskich*.

Analizowana w pierwszym etapie badań archetypowa architektura domów mieszkalnych terenów górskich pokazała, że teza została prawidłowo sformułowana, gdyż obiekty te posiadają wspólne cechy wynikające z potrzeby dostosowania do warunków przyrodniczych, konstrukcyjnych, i optymalizacji ekonomicznej. W sposób całkowicie naturalny i zgodny ze wszystkimi uwarunkowaniami miejsce, materiał, funkcja i estetyka tworzyły integralną całość. Część pierwsza opracowania została podzielona na dwa zasadnicze rozdziały. Pierwszy z nich przedstawia *Historie i idee architektury górskiej*, w którym Autorka przybliży czytelnikowi najważniejsze używane w pracy pojęcia, ich definicje. Dużo uwagi poświęca użytemu w tytule rozprawy pojęciu tożsamości, które spaja wszystkie poruszone w pracy zagadnienia. Odnosi się też do kultury budowania oraz warstw kulturowych i znaczeniowych materiałów rodzimych. Dobrze, że zostało omówione zagadnienie poezji architektury, w tym przypadku regionalnej architektury obszarów górskich, która porusza nas, ilekroć obserwujemy ją w kontekście krajobrazu. Jest to szeroka i niezwykle interesująca analiza pojęć, zjawisk ukazanych w kontekście miejsca i czasu, poglądów teoretyków i architektów. Tradycja i jej wartości w odniesieniu do wykorzystywanych materiałów oraz metod ich stosowania zestawione zostały ze współczesną powierzchownością, dążeniem do uproszczenia i imitacji, zanikiem potrzeby wyrażania znaczenia. Przeprowadzona przez Autorkę ankietyzacja dotycząca odczuć z pobytu na terenach górskich, wyraźnie wykazała pozytywny odbiór obiektów wzniesionych z rodzimych materiałów. Potwierdziła tym samym istotną cechę tej architektury, która wiąże się z integralnością.

Wypowiedziane i zapisane myśli Petera Zumthora, który jak sam podkreśla, nie tworzy budynków, lecz przestrzeń emocjonalne, stały się drogą wyznaczającą obszary rozważań Autorki. Rozprawa poświęcona jest nie tylko związkom zachodzącym pomiędzy architekturą, lokalną tradycją budowlaną i środowiskiem krajobrazowym, ale w znacznej mierze emocjom, które wywołuje jej obraz. Posiada on przy tym swoją głębię

wymagającą rozpoznania. Autorka, podobnie jak Gion A. Caminada, postrzega architekturę jako doznanie zmysłowe. Z wielką dociekliwością bada poszczególne warstwy znaczeń i odsłania je w kolejnych planach przestrzeni i czasu. Analiza nie skupia się jedynie na zewnątrz, ale także w dużej mierze na wnętrzach domów mieszkalnych, którego funkcja buduje wyjątkową relację pomiędzy obiektem i jego użytkownikiem. Wnętrze, jego struktura i atmosfera tworzą ramy naszego zamieszkiwania. Analiza, prowadzona przy zastosowaniu metody narracji znaczeniowej w architekturze, odniosła się do wszystkich aspektów i warstw badanej architektury, ujawniając tytułowy problem *tożsamości przez materiał*. Poruszony problem kiczu w architekturze został zobrazowany budynkiem Kominiarski Wierch w Zakopanem, autorstwa Sebastiana Pitonia, który promuje swoiście postrzegany styl zakopiański – w znacznie przekształconej formie. Obiekt, od chwili jego powstania wzbudza wielkie emocje, nie tylko u mieszkańców Podhala. Autorka buduje niezwykle szeroki obraz architektury obszarów górskich. Ciekawie i wnikliwie przedstawia go w kontekście historii, kultury, przyrody i stosowanych metod budowlanych. Zwraca uwagę na zjawiska, które wpłynęły na powszechne zainteresowanie górami. Alpy zaczęły być „modne” około połowy XVIII wieku, podczas gdy w Polsce Tatry przyciągają turystów od końca XIX wieku. Doktorantka barwnie opowiada także o micie góralszczyzny i romantycznej fascynacji górami. Przywołuje poglądy na temat *stylu rodzimego* i omawia podstawy narodzin idei *architektury górskiej*. Na tym tle przeprowadziła badania, w jaki sposób dawne wzorce, takie jak szwajcarski *chalet*, *dom tyrolski* czy *styl zakopiański*, zostały przekształcone dla nowych potrzeb, a jednocześnie w powszechnym odbiorze utrwaliły, często zniekształcony obraz tradycyjnej architektury.

W drugiej części rozprawy Autorka skupiła swoją uwagę na relacji materiał – tożsamość, odnosząc ją do współczesnej architektury terenów górskich i odwołując się do osiemdziesięciu wybranych obiektów. Najważniejszym celem tej części badań było próba ukazania zmian zachodzących w sposobie zastosowania rodzimych materiałów i wykorzystywanej technologii do wznoszenia domów jednorodzinnych na terenach objętych badaniem. Autorka uznała, że konieczne jest nowe zdefiniowanie pojęcia *materiał rodzimy*, który obecnie nie zawsze jest pozyskiwany w rejonie planowanej budowy. Zdaniem Doktorantki, aby mógł być określany mianem *materiału rodzimego*, musi być stosowany w sposób wyrażający kontynuację i ciągłość w miejscowej kulturze budowania. Paulina Lis-Meldner dostrzega także i opisuje zmiany jakie zaszły na przestrzeni czasu w procesie wytwarzania materiałów budowlanych, przede wszystkim z drewna. Współczesne technologie produkcji, dalekie są od metod tradycyjnych. Co nie znaczy, że odpowiednio dostosowane do lokalnych przepisów, oczekiwań odbiorcy, zapewniających możliwość twórczego kształtowania architektury, nie wpisują się swoim wyrazem w krajobraz kulturowy zapewniając ciągłość tradycji. Doktorantka szczegółowo omawia przemiany rozwiązań konstrukcyjnych budynków drewnianych, ukazując ich wady i zalety w kontekście lokalnej tradycji budowlanej i odbioru estetycznego, a przy tym zwraca szczególną uwagę na różnego rodzaju „eksperymenty” z materiałem. Również w kontekście relacji wnętrze – zewnątrz budynku. Podobnie

beton, powoli wypierający kamień naturalny, dający możliwość swobodnego kształtowania formy budynków, zostaje wykorzystywany coraz częściej do tworzenia miejsca schronienia, które zapewnia poczucie bezpieczeństwa. Interesujące rozważania rysują barwny obraz sposobów wykorzystania materiałów i uzyskanych w ten sposób efektów. Relacje, które odczuwamy poprzez zestawienie miękkości drewna, twardości kamienia i surowości betonu zostały zilustrowane znakomicie dobranymi przykładami realizacji domów mieszkalnych na terenach górskich. Naturalnym, lokalnym materiałem zostały przeciwstawione ich zamienniki, które tylko pozornie „sprawiają” dobre wrażenie udając to, czym nie są. Autorka wzbogaciła rozważania przeprowadzone w oparciu o typologię związaną z rodzajem i sposobem, w jaki został zastosowany materiał budowlany, o spojrzenie na budownictwo poprzez użycie pojęć *integralnego ciała* i *okrycia* oraz *kostiumu*.

Istotną częścią pracy jest studium przypadków oparte na kryterium narracyjnym, wykorzystującym motyw kontynuacji, alternacji, inwersji i metafory oraz idei prostego budowania. Wybór dwunastu obiektów nie należał do łatwych. z uwagi na wielką liczbę interesujących realizacji spełniających przyjęte kryteria. Właściwie przyjęte metody badawcze, niezwykle wnikliwa analiza wszelkich uwarunkowań doprowadziła do wyodrębnienia cech determinujących architekturę tożsamościową. Jedną z nich stała się integralność, będąca odwołaniem do sposobu postrzegania architektury przez Franka Lloyda Wrighta. Integralność, zestawiona w rozprawie z pojęciem spójności i adekwatności, pozwoliła spojrzeć na problem w ramach narracji znaczeniowej. Autorka zwróciła szczególną uwagę na dążenie do podtrzymywania ciągłości lokalnej kultury budowania opierającej się na materiałach rodzimych. Odszukała też wyjątkowe, niedawno wzniesione budynki, które mówiąc językiem współczesnej architektury wpisują w się w tę ciągłość udowadniając przyjętą na początku tezę. Rozprawa, która bezsprzecznie jest opracowaniem naukowym, jest jednocześnie piękną opowieścią o architekturze regionalnej górzystych rejonów południowej Polski i pogranicza szwajcarsko-austriackiego. Autorka prowadzi czytelnika trasą przez siebie wyznaczoną, odkrywając przed nami nie tylko obiekty i ich cechy, ale także ich związek z krajobrazem, historią miejsca, ukazuje dzieje rodzin, które podjęły się trudu zbudowania własnego domu. Kolejne opisy przewijają się jak kadry z filmu. Ukazują świat lokalnego budownictwa w szerokim kontekście przyrodniczym, gospodarczym, społecznym. Przybliżają potrzeby mieszkańców i ich zwyczaje. Język rozprawy pozostaje bez zarzutu¹, pozwala też na chwilę zadumy, uruchamia wyobraźnię, jak w opisie domu *Elma Alp: W miarę podążania w górę bryła domu chowa się w wysokiej łące wśród pasących się krów, malowniczo zrujnowanych zabudowań dawnego pastwiska, aby ponownie wyłonić się w całości na końcu drogi. /.../ Otwory okienne są miejscami ukryte, a*

¹ Drobne uchybienia wymagają korekty, lecz nie wpływają na moją opinię na temat wartości słowa, którym napisana jest rozprawa, np.:

s. 8 Zakres kolejnych kroków badawczych staje się jednocześnie **co raz** bardziej zawężony.

Podpis pod il. 133 *sile*, powinno być: *silne*.

miejscami podkreślone zmianą rodzaju pokrycia /.../ Wejście do domu może wydać się zagadką. Z pewnością fakt pobytu w opisywanych miejscach, emocjonalne przeżycie jakie towarzyszyło Autorce, gdy stawała przed budynkami, będącymi przedmiotem Jej zainteresowania, radość z doświadczenia przejścia przez architekturę pozwolił także na subiektywne i niemal poetyckie przywołanie tych obrazów z pamięci. Dzięki temu wiedza, którą przekazuje nam Paulina Lis-Meldner, jest wzbogacona o Jej indywidualne odczucia i wrażenia. Pomimo, że Autorka nie starała się przenieść słowem pisany dźwięków otoczenia ani doznań związanych ze zmianą pór roku, opisy są na tyle plastyczne, że chwilami mamy wrażenie wspólnego odkrywania opisywanych miejsc. Autorka bada istniejący stan rzeczy poprzez analizę kolejnych jego warstw. Każda sytuacja ujawnia nowe obrazy z nim powiązane, mniej widoczne lub zupełnie nie dostrzegane. Bacznie obserwując dostrzega obraz i jego głębię, które wymagają dalszego rozpoznania. Po czym jak doświadczony operator buduje złożony obraz całości, który dzięki właściwej narracji, niekoniecznie zawsze znaczeniowej, wprowadza czytelnika w atmosferę miejsc, za którymi często tęsknimy. Maluje plany bliższe i te odległe. Zestawione razem, za pomocą doskonałego warsztatu naukowego, trafnie udowadniają czym jest tytułowa *tożsamość przez materiał* i dlaczego *rodzime materiały* wspomagają w jej podtrzymaniu i nieustannym kształtowaniu.

Podsumowanie

Paulina Lis-Meldner przeprowadziła szerokie badania odnosząc się do zagadnienia tożsamości na wybranym przez siebie obszarze, w kontekście wielu dziedzin nauki. Oparła swój wywód na wielu aspektach problematyki projektowania architektonicznego, odwołując się do ciągłości historii. Zwróciła uwagę na kluczowe czynniki wpływające na istotę tożsamości architektury wzniesionej z rodzimych materiałów. Wykazała się wszechstronną znajomością podjętej problematyki, a doświadczenie i poznanie wszystkich omawianych obiektów, możliwość rozmowy z ich użytkownikami i twórcami stanowi znakomitą bazę do prowadzenia rzetelnych badań. Znaczna ilość przebadanych materiałów źródłowych, skonfrontowana ze stanem istniejącym obiektów, została poddana wnikliwej analizie naukowej i właściwie wykorzystana w procesie formułowania wniosków. Praca w swojej zawartości treściowej jest niezwykle przejrzysta, a bardzo dobrze opracowana szata graficzna wzmacnia poczucie komfortu w trakcie lektury. Praca ma nie tylko wymiar naukowy, ale także praktyczny. Mam nadzieję, że wkrótce będzie powszechnie dostępna (po dokonaniu niezbędnych skrótów) i wówczas stanie się pozycją przybliżającą świat architektury obszarów górskich, źródłem inspiracji dla inwestorów i architektów, nie tylko poprzez zawartą w niej ikonografię, ale przede wszystkim poprzez myśli na temat istoty tożsamości architektury w kontekście materiału i jego stosowania.

Wnioski końcowe

Przedstawiona do oceny rozprawa mgr inż. arch. Pauliny Lis-Meldner pod tytułem *Tożsamość przez materiał – rodzime materiały jako tworzywo współczesnej architektury zamieszkiwania, na przykładach z wybranych europejskich obszarów górskich*, napisana pod kierunkiem promotora prof. dr. hab. inż. arch. Konrada Kuczy-Kuczyńskiego na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej, jest oryginalnym rozwiązaniem problemu naukowego, wskazującym na szeroką wiedzę teoretyczną Autorki w dyscyplinie architektura i urbanistyka. Praca spełnia wszelkie warunki ustawowe stawiane rozprawie doktorskiej i stanowi w pełni udokumentowaną podstawę dopuszczenia do jej publicznej obrony. W związku z powyższym wnioskuję o przyjęcie przez Radę Naukową Dyscypliny Architektura i Urbanistyka na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej przedstawionej do recenzji pracy oraz dopuszczenie do jej publicznej obrony.

Biorąc pod uwagę znaczny ciężar gatunkowy rozprawy, umiejętność stawiania trudnych problemów badawczych wiążących różne dyscypliny nauki, wnioskuję o wyróżnienie pracy.

